

Oponentský posudek diplomové práce Aleny Kubové obhajované na FHS UK *Analýza genderových vztahů a konceptu romantické lásky v románu Milana Kundery Nesnesitelná lehkost bytí*

Obhajovaná diplomová práce se mi, až na v podstatě drobné výjimky, líbí. I coby feminista a zastávce genderových přístupů musím pravda prohlásit (a v tom se možná projevuje moje bohemistické školení), že v některých bodech (viz níže) zachází ve své jinak zcela ocenění hodné kritice pro mne příliš daleko, ale je právě věcí obhajoby toto tematizovat. Je vlastně překvapivé, že o tak paradigmatickém románu (jímž nehledě na naše pochybnosti a výhrady a snad i možnou nelibost – tak v mém případě – NLB myslím prostě je) důsledně feministicky, s určitou výjimkou Johna O Briena, doposud nikdo nepsal. (Jakkoli Eva Le Grand a zejména Gertrude Zand jsou dost kritické; stejně tak Anželina Penčeva, ale k jejímu textu mám výhrady.) V posudku nejprve uvedu, co vnímám jako přednosti práce, pak body, o nichž lze myslím vést spor, a nakonec negativa práce.

Práce celkově (až na drobné výjimky) působí dobře, suverénně a přesvědčivě. Kladně hodnotím její teoretické zázemí, dobře reprodukuje zásadní postřeh Hany Havelkové, že v případě období 1948-89 v Československu nešlo o „emancipaci shora“, ale o „vyvlastnění“ této problematiky státním aparátem (jemuž předcházelo či s ním bylo současně rušení ženských organizací). Dobře si také všímá, jak je dvojitá břemeno zaměstnání a práce v domácnosti (chtělo by se říci nejen v tomto) románu zneviditelněno (není to patrně téma dostatečně románu-hodné). Interpretace je myslím dobře zarámována reprodukcí analýzy historické situace a dobových konceptů maskulinit (Možný, Vodochodský, Šmídová, Havelková) či (početné) literární interpretace (Jungmann, Kosková, Haman, Kubíček, Češka, Zandová, Pichová, sborníky redigované Haroldem Bloomem či kolektivem Fořt – Kudrnáč – Kyloušek).

Věcně opatrná je při hodnocení literárních postav, jejichž artificialnosti, literárnosti, modelovosti si je vědoma (citace Wellka a Warrena), relevantní je také její představení recepční teorie a subverzivního či vzdorného čtení (Wolfgang Iser, Jonathan Culler, Pam Morris) či prolepse (Genette). Relevantní shledávám i její nahlížení literárního textu (Jonathan Culler, Pam Morris, Josef Fulka, Judith Fetterley – ta nicméně chybí v seznamu literatury). Dobré je také připomenutí Michala Bauera a jeho pojmenování skutečnosti, že se interpretace děl MK odbývají vesměs ve znamení „tyranie obdivu a tyranie zatracení“ (Bauer 2000). Záslužná je i debata nad protilehlými hodnoceními autorského subjektu, resp. spíše vypravěče (ten podle Kratochvila nebo Le Grand nehraje žádnou roli, oproti tomu dle Píchové či O Briena jde o vypravěče vševědoucího, vůči postavám – přiznaně – všemocného; slovy O Briena je vypravěč „vtíravý“; přesvědčivá je pak argumentace Gertrude

Zand – vševědoucí vypravěč pro čtenáře de facto předinterpretovává). Dobře práce myslím ukazuje, že i postava Sabiny, jež je Doleželem i O Brienem hodnocena jako de facto emancipovaná, maskulinní, taktéž podléhá tradičním vzorcům (ve vztahu s Tomášem, kdy Sabina neodmítá asymetrickou pozici sebe ve spodním prádle, jeho oblečeného, i ve svém obdivu k Franzově „silným pažím“, viz s. 70 diplomové práce).

V některých ohledech nesouhlasím, ale to není výtko (drobné následují trochu níž), nýbrž vlastně indikátor ideálního stavu, kdy je práce natolik zralá (nebo skoro zralá), že nad ní je možné vést diskusi (a nikoli jí pouze adresovat výtky). Nevím tak například, zda rozhodování Tomáše, jestli sepsat odvolání článku o Oidipovi či nikoli (jež skončí neodvoláním a jeho důsledky), lze zredukovat na genderovou rovinu; spíš bych myslel, že je to jeden z mnoha aspektů, která zde hraje svou roli. Souhlasím s konstatováním, že Sabina nepředstavuje ani tak feministický ideál (ve své osobnostní síle), jako spíše určitý (a vposled) kritizovaný model maskulinity: srov., že skončí v existenciálním vzduchoprázdnu, bez blízkých lidí, na cestě do prázdna. Na druhou stranu nesouhlasím s interpretací, že Tereza je typická žena v bourdieuovské analýze (její smysl je bytí pro muže). Jeví se mi to právě naopak: zprvu se to tak jeví, ale vposled se prosazují preference Terezy: jako důsledek svého následování Terezy Tomáš není chirurgem ve Švýcarsku, nýbrž pracuje v zemědělství v Československu. Nesouhlasil bych tedy ani s diplomantkou (a Anželinou Penčevou), že “veškeré Tereziny činy jsou totiž, jak výše naznačuje Penčeva, vedeny láskou k Tomášovi, tedy on je jejich bezprostřední příčinou” (s. 37). Patří myslím k mnoha oblíbeným Kunderovským paradoxům, že zdánlivě “silnější” postava, Tomáš, je, jak se postupně ukáže, ovládána tou (zdánlivě “slabší”, Terezou.

Myslím, že režim té doby (nenazýval bych jej socialismem) nebyl paradoxně genderové tak regresivní, došlo v něm k onomu vyvlastnění emancipační agendy (což se děje v levicových intelektuálních kruzích dodnes – genderové otázky budou vyřešeny v rámci „obecnějších“ sociálních otázek), ale byl v mnohém progresivnější než režim polistopadový (práce žen, jež pravda spíš z nutnosti než z ideových důvodů a ústící v dvojí břemeno). Např. psychologie té doby byla překvapivě genderově pokroková (viz Kateřina Zábrodská 2015). Poněkud se to vzpěčuje požadavku nepoměřovat fikční svět kritérii aktuálního světa, ale chtělo by se (po způsobu mírně dogmatického čtení Milana Jungmanna) také dodat, že politicky aktivní lékaři byli za minulého režimu značnou výjimkou (a nejsem jistě první, kdo na to poukazuje; o toto ale ve fikčním světě Kunderových románů skutečně nejde).

Je též otázka, zda nevnímat Milana Kunderu zčásti jako feministu (ač se mi to osobně vůbec nelíbí, nemám jeho romány rád, nezapadá to příliš do mé vize moderní české literatury

atd.) Diplomantka v práci zmiňuje scénu z NLB, kdy v Curychu v kavárně Tereza rozmlouvá se švýcarskou fotografkou a odmítá její nabídku na focení kaktusů v domácím časopise poukazem na své zajištění Tomášem. Z jedné strany je samozřejmě téma focení „kaktusů“ parodizováno, z druhé strany není v textu nijak vyvrácen feministický výrok curyšské fotografky, že její existenční (finanční) závislost na manželovi je (nikoli omezeností, jak uhaduje Tereza), nýbrž anachronismem. Postavení Milana Kundery je tak trochu podobné onomu ambivalentnímu postavení Bohumila Hrabala: zároveň stereotypní sexismus a bezděčná apologie bytí-pro-pohled, zároveň feministický postoj. Tohle u těchto autorů lze prostě nalézt obojí. (A neznamená to, že by tato ambivalence byla nutně známkou jejich „velikosti“ – srov. např., že *Větrné výšiny / Na větrné hůrce* od Emily Brontë, která byla feministická již v polovině 19. století, prostě tomu tak bohužel je).

Negativa jsou z mého pohledu zanedbatelná. Myslím, že (druhá) část práce inspirovaná knihou Niklase Luhmanna a Anthonyho Giddense, je dost popisná a konstativní, málo se v ní objevuje coby relevantní genderová kritika, a z toho hlediska se mi zdá poněkud redundantní. Připadá mi jako jistá redukce Foucaulta (resp. Giddense, jenž poukazuje, že Foucault ignoruje gender), když se jako příklad vepsání moci a kontroly do těla uvádí případ Tereziných ex post obav, zda její „one night stand“ nebude tematizována a zneužita komunistickými orgány. Foucaultovské by to dle mne bylo, pokud by tento dohled sama nad sebou vykonávala preventivně a k danému skutku by ani nedošlo, bylo by v ní zabráněno tímto internalizovaným (sebe)dohledem.

V jinak hojně tematizované feministické literární vědě není v práci nijak zohledněna kapitola Gabriele Rippl z knihy *Úvod do literární vědy* věnovaná tomuto tématu (zde zejm. „číst jako žena“ – Kolodny, Kamuf či „ženské psaní“, Cixous, Irigaray, Kristeva nebo dekonstruktivní čtení Barbary Johnson či Gayatri Chakravorti Spivak; viz též Matonoha *Psaní vně logocentrismu*, přičemž Kunderovy texty by bylo možno označit právě coby paradigmaticky fallogocentrické). V práci je citována stať Johna O Briena ze souboru editovaného Haroldem Bloomem, chybí tam však O Brienova kniha *M. K. Dangerous Intersections* (na niž mne upozornil Jakub Češka a v Praze dostupná je, sám jsem tuto práci do knihovny ÚČL AV kupoval.) K otázce kánonu vyšly mnohé práce. Zmínit lze např. Harolda Blooma, jenž je zde v souvislosti s knihou o MK, jíž je editorem, několikrát citován. Jeho pojetí literárního díla, spočívající v tom, že výrazný text má ambici tiše, leč polemicky přepisovat všechna předchozí díla – viz jeho knihu *Blindness and Insight* – se stalo pro literární vědu určující. Podle něj v srdci lit. kánonu stojí – jaké překvapení – William Shakespeare. Vedle toho lze zmínit také práce Aleidy a Jana Assmannových. Ale chápu, že tak širokou oblast nemůže diplomantka zachytit. (Některé) práce Jakuba Češky se v textu

neobjevují. Chybí namátkou stať „Glorifikace autorského gesta.“ z roku 2008. Text Jiřího Kratochvíla (s krátkým i), nikoli Kratochvíla, „Kunderovské paradoxy“ vyšel již v březnu roku 1989, nikoli 2005, jak práce uvádí. Ansgar Nünning je toliko editorem (a autorem několika málo hesel) v knize *Lexikon teorie literatury a kultury* (Brno: Host, 2006), nelze jej citovat jako autora daných vstupů (tam je potřeba naopak odkázat na příslušného/ou autora/ku a uvést je „in“ Ansgar Nünning). Krom bibliografické nesprávnosti je hlavně na závadu, že se čtenář/ka nedozví, z jakého hesla je čerpáno. Místy chybí v bibliografii odkazované položky (např. Barker 2005, 2006, Fetterley 1978, Havelková 2004). Tohle zní vše jako drobnosti, ale v českém kontextu stále se potýkající s legitimitou genderového přístupu by se to lehce mohlo stát argumentem proti kvalitě práce.)

Když diplomantka mluví tíži a lehkosti (a v souvislosti se samým názvem daného literárního textu), měla by alespoň zmínit pasáž inspirovanou myšlením Friedricha Nietzscheho (dle něj transcendenci k etice nepotřebujeme, mýtus věčného návratu by nás měl odstrašit od toho, abychom tytéž negativní skutky prožívali znovu a znovu; protože však mýtus věčného návratu neplatí, stává se náš život nesnesitelně lehkým, říká vypravěč NLB).

Nenazýval bych společnost hodnotícím adjektivem totalitní, jak to činila ve své jinak domnívám se relevantní studii k maskulinitě Iva Šmídová, ovšem před více než 15 lety (srov. Michal Pullmanna, Michal Kopeček). A jen opravdová drobnost na závěr: nemůžu se ztotožnit s pojetím Tristana coby „homo sentimentalis“, vyznačující se hledáním lyrického a idealizovaného splynutí, jak je nacházíme u Květoslava Chvatíka a Evy Le Grand. Ve wagnerovském pojetí Tristan rozhodně nehledá lyrické a idealizované splynutí, nýbrž skrze sekulární vztah spíše formu transcendence – vztah s Isoldou má navzdory tomu, že ji má z Irska přivést svému chráněnci králu Markovi (jenž jej coby nalezence adoptoval a vychoval), o nápoji lásky se domnívají, že jde o jed, takže jejich čin (kohabitace) nebude mít žádné důsledky, neboť po jeho vypití budou po pár hodinách po smrti. Takové pojetí radikality a sekulární transcendence má k „homo sentimentalis“ obávám se dost daleko.

Doporučoval bych, aby výše zmíněné nedostatky autorka opravila, text byl upraven (krácen, kondenzován, zejména jeho druhá část) a článek byl v nějaké podobě publikován v *Ročence GS*. Pokud bude práce v nějaké podobě publikována, doporučoval bych také vypuštění „konceptu romantické lásky“ z jejího názvu. (Navzdory tomu, nebo právě proto, že v textu samém je téma zpracováno relevantním, snad až příliš extenzivním, způsobem za pomoci textů Niklase Luhmanna *Láska jako vášeň* a Anthonyho Giddense, zčásti též Michela Foucaulta – srov. mj. že Luhmann hned v titulu své práce signalizuje miltonovskou aluzí – *Paradigm / tj. Paradise Lost* – nesamozřejmost daného přístupu.) Právě nahrazení výrazu

„koncept“ více zcizujícím výrazem „paradigma“ by – pokud by nedošlo přímo k vypuštění daného spojení – případně mohlo být možným řešením.

Diplomovou práci doporučuji k obhajobě a v rámci hodnocení navzdory výše uvedeným výtkám navrhuji známku „**výborně**“.

Jan Matonoha, Ph.D.

15. února 2016, Praha